

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

Загвоздкін Владислав Олексійович

Допускається до захисту:

В.о. завідувача кафедри всесвітньої історії
та археології, професор Р. О. Литвиненко

17 травня 2024 р.

ІСПАНСЬКА ІНКВІЗИЦІЯ І НАУКА В XV-XIX СТ.

Спеціальність 032 Історія та археологія

Кваліфікаційна (бакалаврська) робота

Керівник:

д. і. н., професор Р. Литвиненко

Оцінка: ____ / ____ / ____

(бали/за шкалою ЄКТС/за національною шкалою)

Голова ЕК: _____

Вінниця – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ІНКВІЗИЦІЇ	5
1.1. Боротьба із єрессю в ранньому християнстві	5
1.2. Створення Святої інквізиції та її поширення в Іспанії	6
1.3. Інквізиція та вчені	8
РОЗДІЛ 2. СТАТИСТИКА ІНКВІЗИЦІЇ ТА СТАВЛЕННЯ ДО НАУКИ	14
2.1. Інквізиція в Іспанії	14
2.2. Наукові напрямки під впливом інквізиції	22
РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ІНКВІЗИТОРСЬКОГО ВПЛИВУ НА НАУКУ ...	377
3.1. Наслідки інквізиторської діяльності	377
3.2. Сучасні інквізиторські прояви по відношенню до наукової діяльності	4040
ВИСНОВКИ	422
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	444

ВСТУП

Актуальність теми. Дослідження впливу Інквізиції на науку в Іспанії є актуальним та важливим аспектом вивчення історії цієї країни та розвитку наукового мислення загалом. Інквізиція, як орган церковної влади, відігравала значну роль у житті та культурному розвитку Іспанії протягом століть, і її вплив на науковий прогрес не може бути недооціненим.

По-перше, інквізиція вплинула на наукове співтовариство через свою роль у боротьбі з "єретиками" й тихими думками. Це призвело до переслідування вчених, які висловлювали ідеї, що суперечили офіційному вченню чи церковному вченню, а також до цензури та зниження академічної свободи.

По-друге, інквізиція вплинула на розвиток наукової думки через свої позиції щодо галілеївської геліоцентричної моделі та інших наукових відкриттів. Це створило атмосферу страху серед вчених, які боялися висловлювати нетрадиційні ідеї, що могли би бути цінними для наукового прогресу.

По-третє, інквізиція вплинула на науковий потенціал країни через масове вигнання вчених та інтелектуалів, які відмовлялися від офіційної церковної доктрини. Це призвело до втрати значного кількісного та якісного потенціалу для наукового розвитку Іспанії.

Вивчення впливу Інквізиції на науку в Іспанії має важливе значення для розуміння того, як політичні та релігійні сили можуть впливати на науковий прогрес у будь-якій країні. Розкриття цих аспектів допоможе уникнути повторення подібних помилок у майбутньому та сприятиме збагаченню наукового дискурсу в сучасному світі. Тому вивчення впливу Інквізиції на науку в Іспанії залишається актуальною та важливою задачею для дослідників історії та науки.

Мета роботи: провести огляд та дослідження впливу Інквізиції на розвиток науки в Іспанії XV-XIX ст.

Завдання роботи:

1. Описати історичні витоки виникнення Інквізиції в Іспанії.
2. Провести статистичний аналіз наслідків Інквізиції та ставлення її до науки.
3. Надати результати впливу Інквізиції на різноманітні напрямки науки.

Об'єкт роботи: наукові знання й науковці часів інквізиції.

Предмет роботи: вплив інквізиції на науку.

Хронологічні межі визначаються періодом існування іспанської інквізиції, що припадає на XV–XIX ст. (1478–1834 рр.).

Географічні межі: Іспанія та Західна Європа.

Методи дослідження: загальнонаукові методи аналізу й синтезу, дедукція та індукція, метод порівняння та співставлення даних.

Структура роботи: робота складається зі вступу, основної частини яка включає три розділи, висновків та списку використаної літератури, загальний обсяг – 47 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ІНКВІЗИЦІЇ

1.1 Боротьба із єрессю в ранньому християнстві

Образ Святої інквізиції міцно увійшов у сучасну культуру і став одним із символів Середньовіччя. Полювання на відьом, тортури і спалення людей на багатті вважаються основними заняттями інквізиторів. Розтиражовані в мас-медіа яскраві образи християнських фанатиків часто повністю затьмарюють історичні факти. Для чого ж насправді була створена Інквізиція і якими були підсумки її діяльності?

Історія Інквізиції є однією з найбільш складних та спірних тем в історії християнства. Уявлення про Інквізицію, яке широко поширилося у сучасній культурі, часто асоціюється з полюванням на відьом, тортурами та спаленням на багатті, що створює образ християнських фанатиків та католицької церкви як недосконалої організації, яка переслідувала та пригнічувала невинних людей. Проте, справжня сутність Інквізиції більш складна, а результати її діяльності мають далекосяжні наслідки для історії, культури та науки.

Слід зазначити, що Інквізиція була створена в середні віки з метою боротьби з єрессю та збереження єдності католицької церкви. З початку поширення християнства, вже в II столітті нашої ери, проблема єресі стала серйозною турботою для духовенства. Єретики, які відхилялися від канонічного вчення та трактування Святого Письма, вважалися загрозою для душевної спасіння вірян та єдності церковної доктрини [1].

Спочатку методи боротьби з єретиками були досить м'якими, включаючи переконання та відлучення від церкви. Однак з часом підходи стали все агресивнішими, включаючи штрафи, покарання та смертні кари. Інквізиція, як організована система переслідування єретиків, почала формуватися з XIII століття, особливо під впливом росту катарського руху та інших єретичних груп [1].

Важливо підкреслити, що Інквізиція не була однорідною в усіх регіонах і періодах свого існування. У різних країнах вона мала свої особливості та методи діяльності. Наприклад, в Іспанії Інквізиція мала досить суворий характер, але в Італії та інших країнах вона може бути менш рішучою.

Щодо наслідків діяльності Інквізиції, вони були далеко від однозначних. З одного боку, вона сприяла збереженню єдності церкви та боротьбі з єрессю, а з іншого - вона призводила до порушення прав людини та відведення від наукового прогресу через переслідування вчених та вільного мислення [1].

Отже, образ Інквізиції у сучасній культурі може бути перекоординованим, але її роль у формуванні середньовічної історії та науки не може бути недооціненою. Її вплив на суспільство та науковий прогрес заслуговує на увагу та об'єктивне вивчення.

1.2 Створення Святої інквізиції та її поширення в Іспанії

1215 року римський папа Інокентій III створює церковний суд, який отримав назву "Інквізиція". Термін походить від латинського слова *inquisitio*, яке перекладається як "розвідка, дослідження". У цьому значенні слово широко застосовувалося в середньовічній юриспруденції. Головним завданням інквізиторів оголошується з'ясування фактів відступу від віри. Формально інквізиція не зобов'язана використовувати насильство. Визнання

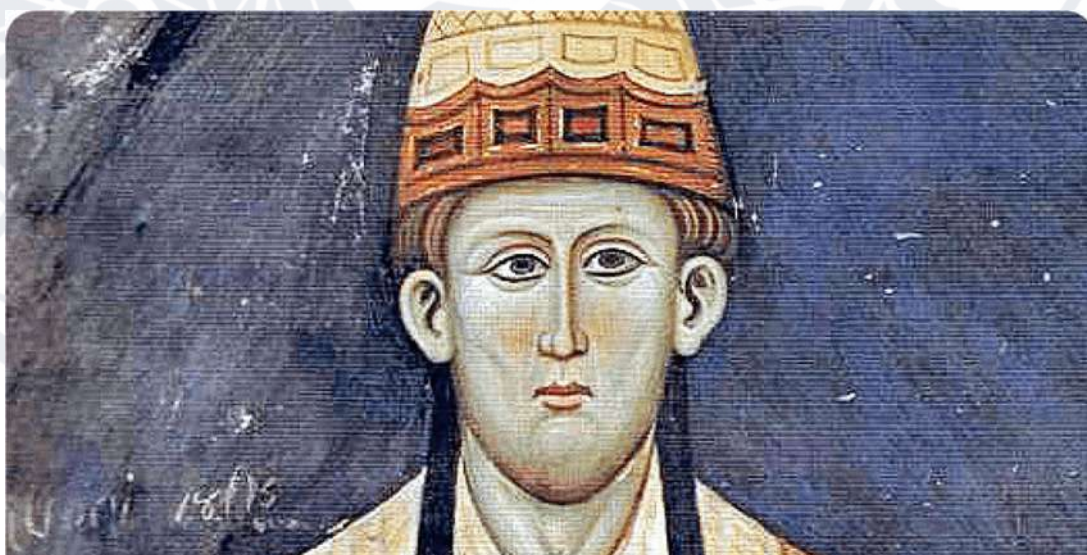


Рис. 1.1. Інокентій III [6]

людини в єресі має призвести до каяття і повернення до лав вірян. Якщо ж пробачити єретика неможливо, його відлучали від церкви і могли передати світській владі. Таку людину могли стратити, причому інквізитори знали про цю практику і схвалювали її. Вони були переконані, що справа знищення єресі стоїть вище будь-якої мети [6].

У Середні віки інквізиція поширюється Європою. У різних країнах її успіхи помітно відрізнялися. Домогтися впливу інквізитори могли тільки в регіонах із потужною владою католицької церкви. В Іспанії, Італії та Португалії діяльність Святої інквізиції стала масштабною, а ось німці, слов'яни та низка незалежних італійських міст не прийняли цю організацію.

Король Іспанії Фердинанд II значно посилив інквізицію: вона відродилася з новою силою 1472 року. У цей час добігав кінця процес Реконкісти, тобто звільнення іспанських земель від арабських та африканських завойовників. Ті ще у VIII столітті захопили значні території. Мусульмани та юдеї на підконтрольних Іспанії землях повинні були приймати католицизм. Інквізиція стежила за дотриманням цього правила і карала порушників [9].



Рис. 1.2 Марк Антокольський. "Інквізиція", бл. 1906 року

Керівником інквізиторів був Томас Торквемада. Він прославився ентузіазмом у переслідуванні єретиків та іновірців. Іспанська інквізиція швидко набула антисемітського характеру. Цьому сприяло особливе становище євреїв у середньовічному суспільстві. Іудеї, які не побажали приймати християнство, мали низку обмежень у правах, відокремлювалися від основної маси населення. Водночас хрещені євреї викликали неприязнь, домагаючись успіхів у церковній кар'єрі. Іспанці масово вірили в єврейські змови [2].

Період Торквемади став найкривавішим в історії інквізиції. Масштаб насильства в середньовічній Іспанії породжує безліч суперечок у науковому середовищі. Архіви щодо судів інквізиції збереглися не повною мірою. Сьогодні вчені схиляються до думки, що кількість жертв інквізиції навмисно перебільшили противники іспанської корони. В Іспанії чутки про звірства церкви отримали назву "чорної легенди" [2]. Хоча інквізитори застосовували тортури і навіть страти, їхній основний інтерес полягав у поповненні королівської скарбниці. Більшість підозрюваних у єресі отримували обвинувальні вироки, але каралися лише конфіскацією майна або штрафом. Іспанська інквізиція існувала до XIX століття, але, зрозуміло, не в первісному вигляді. Функції та повноваження інквізитора помітно обмежилися. Основною діяльністю організації стало забезпечення цензури [4].

1.3 Інквізиція та вчені

Наші з вами асоціації щодо інквізиції цілком зрозумілі (вони пов'язані і з художньою літературою, і з масовою культурою, особливо в тому, що для цих часів характерна боротьба із інакомисленням і перешкоджанням розвитку наукових знань, і, звісно, релігійний фанатизм, і витончена жорстокість. Коротше кажучи, будь-яку ваду, яку ви вигадаєте, інквізиторам можна приписати, і інквізиції як інституту – також [13].

Якщо ми займаємося дослідженням інквізиції, то межу між дослідженням і міфом допомагають нам виявити джерела. У цьому сенсі,

звісно, тим дослідникам, які професійно займаються вивченням Священного трибуналу, дуже пощастило, тому що в їхньому розпорядженні великий корпус, великий обсяг джерел, які передусім виходять від самого трибуналу. Це грандіозні архіви інквізиції (іспанської інквізиції). Це і великий корпус матеріалів, який є в Національному архіві, і в місцевих великих сховищах документів. Це документи особистого походження, які походять від сучасників (і мемуари, і особисте листування), і, звісно, публіцистика – публіцистика цього раннього Нового часу і публіцистика пізнішої епохи, яка, загалом, зіграла велику роль у тому, що склалися ті самі лайливі уявлення про інквізицію, які нам, зважаючи на все, добре відомі [16].

Чи боролася інквізиція з інакомисленням? Давайте визначимося з термінами. У Середні віки, раніше Новий час інакомислення – тобто відхилення від загальнопоширених уявлень про світ, про світобудову і розуміння цього світу (яке визначала, звісно, релігія) - інакомислення не було чеснотою. Воно не було чеснотою не тільки з погляду церкви та її інститутів, воно не було чеснотою і з погляду влади. Чому? Тому, що відхилення від віровчення розглядалося як джерело внутрішніх конфліктів у суспільстві. Хтось думає не так, як сусід, - це потенційне джерело конфліктів, це може внести в суспільство розлад, тому потрібно боротися. Ба більше, особливо у XV, XVI і XVII століттях народжуються нові типи держав, і владики, правителі європейських держав вважали, що єднотуність – це запорука стабільності суспільства. Їхнє політичне гасло полягало в тому, що якщо є один король, то в його підданих має бути одна віра. І як ми встановимо цю віру?

Ось тут у різних європейських державах винаходили різні способи і створювали різні установи. В Іспанії діяла інквізиція, але в інших європейських державах існували інші прийоми, способи та установи для того, щоб утвердити цю єднотуність. Це були і духовні консисторії, це були і державні інституції, які прагнули встановити цю єднотуність. Тут я говорю не тільки про католицький світ, а й про світ релігійного протесту –

протестантів. Інквізиція боролася з єрессю, і ось поняття єресі в Іспанії в XV і XVI і так далі століттях, поки працювала інквізиція, дуже здорово розширювалося. І різні аспекти цього розуміння єресі виходили на перший план, а інші якось потихеньку розчинялися [21].

По-перше, це, природно, відхилення від догматів віри на словах і на практиці. Зверніть увагу: те й інше мало бути публічним, тобто, інакше кажучи, ви мали пред'явити свої погляди суспільству. Що це означає на практиці ви мали робити щось, що дозволяло б іншим запідозрити вас, що ви не зовсім правовірний католик. Інквізиція переслідувала, природно, знахарство, магію різною мірою. В Іспанії це було так, але одразу маю обмовитися, що, загалом, уявлення про те, що іспанська інквізиція лютувала в переслідуванні відьом – саме відьом – дуже перебільшене, оскільки саме в Іспанії полювання на відьом не було настільки поширеним, як у [Центральній] Європі. До компетенції інквізиторів входили злочини проти моральності (це двоєженство, содомія тощо – головне, щоб це стало відомо якимось чином) і такий загальний абсолютно предмет, як богохульство [2]. Причому, ви могли образливо висловлюватися про святі таїнства, ви могли скептично висловлюватися про зміст Біблії, але тут я маю одразу обмовитися, що інквізитори дуже добре розуміли, в якому стані була людина, коли вона богохульствувала. І в інквізиційних процесах неодноразово згадується про те, що, мовляв, потрібно відрізнити свідоме богохульство (блюзнірство, свідомо блюзнірські дії щодо культу) від богохульствування у п'яному вигляді, коли людина себе не пам'ятає. І якщо людина, наприклад, у суді перед інквізитором хотіла якось виправдатися – їй казали: "Ну що ж ти так от богохульствував-то?" – вона говорила: "Ну так, я себе не пам'ятав, я перебував не зовсім у потрібному стані, так, трошки збожеволів". Це могло, до речі кажучи, бути взято до уваги [10].

Що стосується того, чи були інквізитори противниками науки. Тут питання, полемічне, дискусійне, і воно зараз є об'єктом дуже серйозних досліджень в історичній науці. Але якщо зводити, так би мовити, факти і

пропонувати якісь факти вашій увазі, то я б сказала так: наше сучасне уявлення про науку, про наукове знання, що ґрунтується на раціоналізмі, на критичному аналізі, на перевірці даних, зокрема й шляхом логічних умовиводів і, головне, шляхом експерименту – це уявлення про науку на той час, особливо в XVI столітті, тільки формувалося [1]. Тобто "нова наука", як тоді казали, сучасне уявлення про наукове знання, про те, що досвід може бути, зокрема, джерелом знань, – це уявлення про науку формувалося. Інквізитори ж обстоювали інші наукові уявлення, які нам здаються архаїчними (наприклад, Птолемеєве уявлення про світобудову), – так, вони обстоювали ці архаїчні уявлення, і на їхньому боці, звісно, були насильницькі інструменти і насильницькі способи [17]. Але тим не менш, крім усього іншого, потрібно відразу обмовитися, що і вчені, які створювали науку в нашому сучасному розумінні, природно, прекрасно розуміли, що вони створюють новий тип уявлення про світ. І, створюючи це нове уявлення про світ, вони на той час були змушені висловлюватися про питання релігійні та про теологічні питання [18].

Слід наголосити, що процес проти Галілея (їх було насправді два) був ініційований римською, але не іспанською інквізицією. У цьому випадку цей зв'язок дещо слабкий, я б так сказала, але він поширений чомусь у літературі: вважається, що Галілея засудили все-таки чомусь іспанці, – насправді засудила римська інквізиція. Але, як би там не було, проти Галілея було два процеси: у 1616 і 1632 році. Перший процес, загалом, закінчився цілком благополучно для Галілея, але неблагополучно для тих наукових ідей, які він відстоював: було засуджено систему Коперника [19]. А ось через якийсь час, у 1632 році, Галілей продовжував відстоювати свої наукові позиції. Він написав книгу "Діалог про дві найголовніші системи світу, Птолемеєву і Коперникову" – і там передмова суперечила змісту. У передмові він заперечував систему Коперника, а в самій книзі він її обстоював, і цілком гідно обстоював. І, власне, це і послужило приводом для підозри в тому, що він стоїть на межі єресі. Ба більше, Галілей заявив, що Святе Письмо не є єдиним джерелом істини, — і ось це було дуже серйозним аргументом інквізиторів для того, щоб його

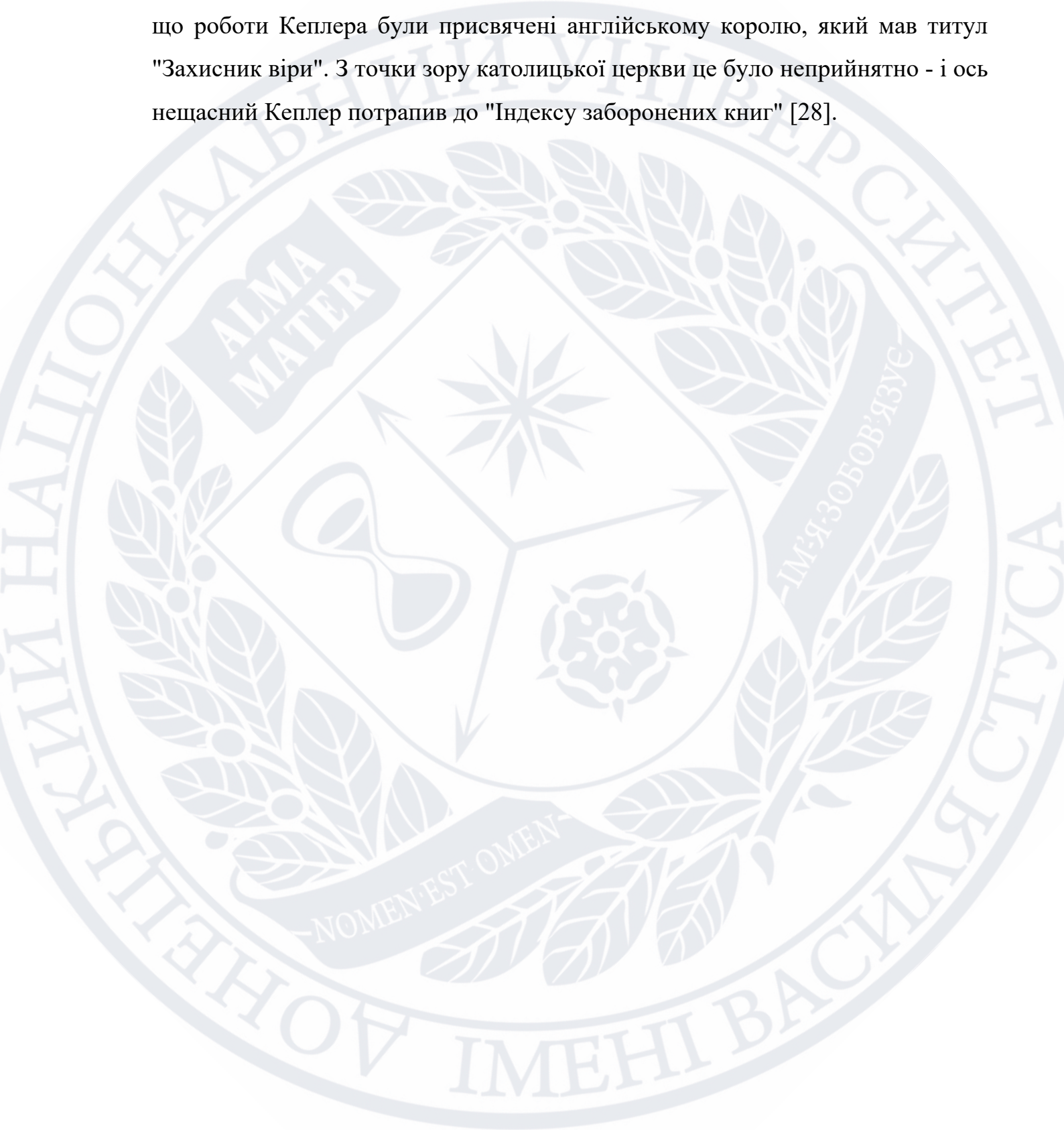
залучити до пояснення. Як ви знаєте, це закінчилося сумно для Галілея: він був змушений зректися своїх наукових поглядів і останній рік свого життя доживати практично під домашнім арештом [5].

Джордано Бруно 1600 року прийняв смерть на вогнищі, але його звинуватили не тільки в тому, що він обстоював ідею про нескінченність всесвіту та множинність світів, але він також вважав, що Христос не був боголюдиною, – і це було дуже серйозно, як ви здогадуєтеся, на той час, тобто його засуджували як єретика. Я говорю зараз про римську інквізицію. Але чи переслідували мислителів і вчених у протестантському світі? [12]

Є приклад Мігеля Сервета, ученого-іспанця, який написав міркування "Про Трійцю" і пред'явив його в протестантській Женеві, – там же його і було засуджено як єретика, оскільки він засуджував догмат про Трійцю, і його спалили на багатті. Так, це так, але його спалили в протестантській Женеві і в жодному разі не в католицькій Іспанії. А те, що він відкрив мале коло кровообігу (і, до речі кажучи, текст про це було включено в цей трактат "Про Трійцю"), – про це якимось мало хто тоді замислювався. Слід сказати, що в Іспанії систему Коперника навіть після першого засудження Галілея викладали в університетах, її відстоювали іспанські науковці і нічого поганого в цьому не бачили. І один із них навіть сказав, що, коли ми розмірковуємо про те, що є джерелом істини, ми повинні думати про те, яким духом пройняте Святе Письмо, а в практичному світі шукати джерела інших уявлень. Крім усього іншого, "божественна мова математики", як він висловився, якою, як стверджував Галілей, написана "книга природи", може бути застосована для дослідження цього суцього світу [12].

Чи була засуджена система Коперника в Іспанії? Так, була – після 1632 року. Я починаю говорити про заборону чогось - і переді мною відразу "Індекс заборонених книг", його обкладинку ви тут бачите. В Іспанії цей "Індекс" працював дуже специфічно. Я маю вам сказати, що багато наукових трактатів – такі, як трактати Лейбніца, Ньютона, роботи Гоббса – в іспанський "Індекс" потрапляли або з великим запізненням, або зовсім не потрапляли. Що

стосується творів Кеплера, то тут взагалі був курйоз. Твори Кеплера потрапили до іспанського "Індексу" не за власне їхній науковий зміст, а за те, що роботи Кеплера були присвячені англійському королю, який мав титул "Захисник віри". З точки зору католицької церкви це було неприйнятно - і ось нещасний Кеплер потрапив до "Індексу заборонених книг" [28].



РОЗДІЛ 2

СТАТИСТИКА ІНКВІЗИЦІЇ ТА СТАВЛЕННЯ ДО НАУКИ

2.1. Інквізиція в Іспанії

Саме з Іспанією частіше за звичай асоціюється інквізиція. Насправді, однак, в Іспанії діяльність інквізиції набула свого драматичного розмаху порівняно пізно. До того ж, коли це сталося, вона, принаймні в деяких аспектах, дуже сильно відрзнялася від того, яким був цей інститут в інших місцях.

В архівах Suprema (Верховного суду інквізиції), які зараз зберігаються в Національному історичному архіві, збереглися звіти, які щорічно надаються всіма місцевими судами. Справи були вивчені Густавом Хеннінгсенем та Хайме Контрерасом. Усього там зберігаються 49 092 досьє.

З них:

- Іудейські – 5007;
- Мориски – 11311;
- Лютерани – 3499;
- Гностики (alumbrados) – 149;
- Забобони – 3750;
- Що допускали єретичні судження – 14319;
- Двоєженці – 2790;
- Сексуальні злочини духовенства (solicitudión) – 1241;
- Хула на Святу Інквізицію (ofensas al Santo Oficio) – 3954;
- Різне – 2575 [26].

З них смертні вироки винесено лише 775 обвинуваченим. Більшість із них, як і раніше, складали юдаїзанти, але серед них було і кілька десятків морисків, більше сотні протестантів (головним чином, іноземців, особливо французів), близько 50 гомосексуалістів і кілька баскських відьом [26].

За розрахунками цих авторів, лише 1,9% вироків визначають винуватого і передають справу світській владі на виконання смертного вироку.

Інші 98,1% обвинувачених були або виправдані, або отримали легке покарання (штраф, покаєння, паломництво) [26].

Від чверті до третини всіх залучених до суду відпускалися без жодного покарання; у Толедо цей показник становив дві третини (Dedieu J.-P. *L'Inquisition*. Paris, 1987, p. 79).

У ряді випадків (1,7 відсотка від загальної кількості страт) страти були скоєні лише на папері: спалювалися манекени відсутніх засуджених; у цій пізнішій публікації цифра процесів нижче, ніж раніше: 44674 за дещо більший період: з 1540 по 1700).

Ці 49092 процесу проходили не за часів Торквемади, а з 1560 по 1700 роки. Для справ, більш ранніх, ніж 1560 р., треба вивчати архіви з місцевих судів, але більшість із них були втрачені. Зберіглося лише архіви Толедо, Куенка та Валенсії [26].

Dedieu вивчив справи з Толедо (12 000 вироків). García Cárcel проаналізував роботу суду Валенсії. Дослідження цих авторів показує, що у 1480-1530 роках відсоток людей, засуджених до страти був значно значнішим, ніж у роки, вивчені Хеннінгсеном і Контрерасом [19].

Після 1530 злочинами, що каралися з найбільшою (порівняно) суворістю, було скотоложство, яке підпадало під юрисдикцію інквізиції тільки в Арагоні: тут ми виявляємо 23 страти на 58 вироків, причому число страчених досягало 40% (за іудаїзантив тепер становило 10%)» (Монтер У. Ритуал, міф і магія в Європі раннього Нового часу. М., 2003, с. 91)

Cárcel вважає, що всього інквізиція протягом усієї своєї історії розглянула приблизно 150 000 справ. Число жертв можна оцінити в межах 3000.

Х. Стівен, один із учених, які працювали в архівах інквізиції, сказав, що він виявив, що інквізитори використовували тортури "нечасто" і, як правило, тривали не більше 15 хвилин [15].

З 7000 справ у Валенсії менш ніж 2% були використані тортури і ніхто не піддавався їм більше двох разів. Двічі тортури застосовувалися лише в одному відсотку випадків. Крім того, збірка рекомендацій, розроблена іспанською інквізицією, забороняла різні форми тортур, які використовуються в інших країнах Європи. Інквізитори були освіченими людьми, які скептично ставилися до цінності катувань виявлення єресі [15].

Іспанська Supremo вже в 1538 році радила своїм відділенням: інквізитори не повинні вірити всьому, що міститься в «Молоті відьом», навіть якщо автор «пише про це як щось, що він сам бачив і розслідував, бо природа цих справ така, що він міг помилятися, як і багато інших» [22].

Втім, французький історик зазначає, що вищий інквізиційний трибунал Іспанії (Supremo) ніколи не вірив у чаклунські шабаші. Більш того, «він систематично змушував звільняти обвинувачених», чинячи для цього тиск на місцеві суди [19].

До речі, «при Філіппі 4 розширилася самостійність інквізиції: вона не визнавала більше за Римською курією права забороняти в Іспанії читання будь-якої книги, як це свідчить випадок з Галілеєм. У Римі знайшли необхідним внести до індексу «Діалоги», і папський нунцій в Іспанії розпорядився прибити до дверей церкви едикт про заборону цієї книги, не попросивши дозволу великого інквізитора. Інквізиція звернулася за допомогою до Філіпа 4, доводячи йому, що вона в боротьбі між королівською владою та абсолютистськими прагненнями римської Курії завжди ставала на бік першої, і не забороняла, незважаючи на вимоги Римської курії, тих книг, які захищали прерогативи королівської влади [28]. Тому було б справедливо, щоб Філіп тепер прийняв бік інквізиції та не допускав би втручання Риму у справу цензури книг. Філіп прислухався до прохання Великого інквізитора, і

ім'я знаменитого флорентійця дійсно не фігурує на сторінках іспанських індексів »(Лозинський С. Г. Історія інквізиції в Іспанії, 1914, С. 306) [4].

Судова машина інквізиції відігравала ключову роль у середньовічній Іспанії, знаючи про походження та розвиток папської інквізиції тринадцятого століття. Іспанська інквізиція використовувала ті ж самі методи, але ще більш послідовно і цинічно. Інквізитори, які були часто звільнені від лицемірства, виражали свої ідеї без скривдження, що часто робило їхню поведінку ще більш приголомшливою. Наприклад, у 1578 році один з них визнавав, що головна мета судового процесу та покарання полягає не в спасінні душі обвинуваченого, а в досягненні загального блага та залякування інших [6].



Рис. 2.1. Емблема іспанської інквізиції

Іспанська інквізиція, наслідуючи свого середньовічного попередника, регулярно відвідувала міста та села, щоб здійснювати несподівані рейди.

Наприклад, в 1517 році це робилось кожні чотири місяці, хоча з часом інквізитори стали менш активними у цьому відношенні. Прибувши до місця, вони представляли свої повноваження місцевим духовним та цивільним владам. Потім оголошувався день, коли всі мешканці повинні були присутні на особливій службі та почути публічне оголошення "едикту" інквізиції. У визначений день після проповіді інквізитор піднімав хрест над головою, вимагаючи від присутніх підняти праву руку, зробити знак хреста і присягнути, що вони будуть допомагати інквізиції та її уповноваженим особам. Після цього зачитувався "едикт", в якому коротко вказувались різні ересі та заклик до всіх, хто міг бути винуватий у "заразі" [13].

Цей процес, здавалося, був впорядкованим, але на практиці справи були значно складнішими. Люди часто використовували інквізицію для своїх особистих цілей, таких як помста сусідам або конкурентам, що призводило до безпідставних звинувачень та переслідувань. Багато хто давали доноси на себе або своїх співвітчизників, щоб врятувати себе від покарання або співпрацювати з інквізицією. Це створювало атмосферу параної та страху, що пригнічувала суспільство.

Кожен трибунал двадцять першого регіонального управління інквізиції мав свою власну тюрму, розташовану у його офіційному "палаці". Ув'язнені зазвичай утримувалися в одиночних камерах у кайданах та були позбавлені будь-якого контакту з зовнішнім світом. Якщо їх випускали, вимагали присягу про нерозголошення того, що вони бачили або пережили в камерах. Не дивно, що багато жертв збожеволіли в ув'язненні, померли або, якщо могли, покінчили з життям самогубством. І все ж таки, як це не парадоксально, тюрми інквізиції часто переважали тюрми світських влад. Є випадки, коли звичайні злочинці добровільно визнавалися в ересі, щоб їх перевели з цивільної тюрми до інквізиційної [14].

Під час судових допитів і допитів разом з інквізиторами, представником місцевого єпископа, лікарем та виконавцем, яким зазвичай був міський палач, завжди присутні були нотаріус і секретар. Все детально фіксувалося - питання,

які ставилися, відповіді обвинуваченого і його реакції. Іспанська інквізиція, як і її середньовічна попередниця, користувалася високою риторикою та лицемірними формулами, щоб замаскувати та виправдати жахливу реальність під час катувань. Інструкції інквізиції з 1561 року вказували, що катування повинно застосовуватися у відповідності "з совістю і волею уповноважених суддів, відповідно до закону, здорового глузду і чистої совісті. Інквізитори повинні дбати про те, щоб катування в кожному випадку було обґрунтованим і відповідало закону" [20]. Іспанська інквізиція, як і її середньовічна попередниця, визнання, вирване в агонії катувань, не вважалося дійсним. Інквізитори визнавали, що можна примусити людину сказати будь-що під час катувань. Через це обвинувачений повинен був підтвердити своє визнання наступного дня після катувань, щоб його можна було назвати добровільним і отриманим без примусу. У часи іспанської інквізиції, як і в часи її середньовічної попередниці, жертву катували тільки один раз. І, подібно до її попередників в інших місцях, іспанська інквізиція уникнула цього обмеження, називаючи закінчення кожного епізоду катувань "перервою". Цим самим можна було дійсно заявити, що жертву катували лише один раз, навіть якщо цей "єдиний" випадок катування складався з численних епізодів і перерв, що тривали тривалий час. І, звісно ж, жертву позбавляли надії, що закінчення даного епізоду катувань означало кінець її мук. Хоча інквізитори можуть мати садистські нахили, слід підкреслити, що їхня головна мета була не стільки вирвати визнання від окремої жертви, скільки отримати свідчення, за допомогою яких можна було б посилити свою владу над народом в цілому. Від обвинуваченого чекали не лише визнання власних злочинів, а й повідомлення інформації, хоча б і незначної, що наклепувала інших людей. Майже не дивно, що людина в агонії катувань легко називала будь-яке ім'я, яке приходило їй на думку, або те, яке хотіли почути від неї її катувальники [27].

У 1518 році Супрема постановила, що катування не може бути автоматичним. Проте на практиці воно застосовувалося майже завжди, оскільки трибунали автоматично голосували за його застосування. Під час

катувань використовувалися жорстокі методи, такі як катування водою, дерев'яна колючка ("потро"), або "гарруча" - підвішування жертви за руки з натягом, призводячи до вивихів. Катування було психологічним випробовуванням, спричинюючи страх та очікування страждань. Смертна кара залишалась для єретиків. Виконавцем катувань зазвичай був міський палач, який отримував винагороду за свою роботу [29].

З неослабною жорстокістю іспанська інквізиція продовжувала робити свої справи понад 200 років. В Англії за правлінням Вільгельма і Марії було правління Анни [17], а потім Ганноверів. Країні незабаром мала бути об'єднана з Шотландією в Сполучене Королівство Великобританії і вступити в золотий вік неокласицизму. Франція вже досягла культурного розквіту за правління Людовіка XIV, «Короля Сонце», який, будучи літнім, все ще задавав тон при своєму рафінованому дворі у Версалі. В Іспанії ж «сімнадцяте століття завершилося Голокостом конверсос». Війна за іспанську спадщину (1704-1715) закріпила зміну династії, що відбулася в той момент, коли в 1701 Філіп V Бурбон зійшов на Престол, раніше займаний Габсбургами. Була, здавалося, швидкоплинна перспектива освіти, коли новий монарх відмовився бути присутнім при автодафі, влаштованому на його честь. Незабаром, однак, інквізиція знову відновила свій контроль над іспанським суспільством, і знову пішли жахи двох попередніх століть. Нова хвиля репресій сталася на початку 1720-х років. Для деяких потенційних жертв інквізиції тепер, принаймні, був якийсь близький притулок. 1704 року, під час війни за іспанську спадщину, британський флот під командуванням адмірала Джорджа Рука здійснив одну з перших в історії нового часу військових операцій з висадкою десанту і захопив Гібралтарську цитадель. У 1713 році Іспанія офіційно поступилася Гібралтару Британії – на тій умові, «що ні в якому разі не дозволятиметься тимчасове або постійне проживання юдеїв і мусульман у зазначеному місті Гібралтарі». На велике невдоволення інквізиції, англійці не дотримувалися вимоги іспанців. Єврейська громада на Гібралтарі стрімко зростала і до 1717 вже мала свою власну синагогу [15].

Після 1730 влада і вплив іспанської інквізиції почали помітно слабшати. Недоліку в потенційних жертвах не було, але Іспанія не могла залишатися повністю ізольованою від тієї тенденції до віротерпимості, яка вже панувала на той час у Європі. До того ж служителі інквізиції, за зауваженням одного коментатора, «вже не цікавилися нічим, крім отримання власної платні». Між 1740 і 1794 роками суд у Толедо розглядав у середньому лише одну справу на рік [1].

Під час французької революції іспанська інквізиція впала у справжню «спячку», налякана тривожними антицерковними виступами з того боку Піренеїв. Підстави для побоювань справді були. У 1808 році французька армія під командуванням воєначальника Наполеона маршала Йоахіма Мюрата вступила до Іспанії та окупувала країну. Династія Бурбонів була скинута, на престол був зведений брат Наполеона Жозеф. За укладеним за цим договором, католицька релігія прирівнювалася до будь-якої іншої релігії [7]. Хоча й незадоволена становищем, інквізиція вважала, що сама вона в безпеці, і на цій підставі підтримала новий режим. Деякі інквізитори, однак, виявилися нездатними подолати фанатизм більш як трьох століть. З зворушливо наївною необачністю вона заарештувала секретаря Мюрата, філолога-класика та войовничого атеїста. Мюрат відразу ж послав війська, щоб звільнити його силою зброї. 4 грудня 1808 року у Мадрид своєю персоною прибув Наполеон. У той же день він випустив декрет про заборону інквізиції і конфіскацію всієї власності, що їй належить [1].

У віддалених частинах країни провінційні трибунали продовжували свою діяльність всупереч едикту Наполеона протягом усієї Піренейської війни (1808-1814). Однак вони стрімко втрачали підтримку. Їм протистояв не лише наполеонівський режим, а й британський флот під командуванням майбутнього герцога Веллінгтона, який намагався відвоювати у імперської Франції Іберійський півострів. Навіть іспанські роялісти і католики, які співпрацювали з армією Веллінгтона, прагнули відновити монархію Бурбонів, були налаштовані вороже стосовно інквізиції. У 1813 році, коли Веллінгтон

був близький до повного завоювання Іспанії, його іспанські союзники пішли шляхом своїх ворогів-французів і видали декрет про офіційне скасування інквізиції [6].

21 липня 1814 року на іспанському престолі було відновлено Фердинанд VII Бурбон. Разом із ним було номінально відновлено інквізицію; проте більшість її архівів і документів було втрачено в минулі війни, а тому вона вже не могла діяти з тим самим розмахом, з яким діяла раніше. Останній процес над юдеєм в Іспанії відбувся у Кордові у 1818 році. І хоча антисемітизм ще довго процвітав у країні, він уже не міг використовуватися інквізицією, яка втратила реальну владу. У 1820 році жителі таких міст, як Барселона і Валенсія, розграбували приміщення інквізиції і розтягли її архіви, документи з яких потрапили в руки місцевих виробників феєрверків і пішли на виготовлення петард. Нарешті, 15 липня 1834 року остаточний офіційний «декрет про заборону» поклав край іспанській інквізиції. Вона проіснувала три з половиною століття, зануливши Іспанію в стан, від якого вона починає одужувати тільки зараз [17].

2.2. Наукові напрямки під впливом інквізиції

У перші роки інквізиція зосереджувалася на контролі переконань за допомогою практик і орацій, а не письмових матеріалів. Поширення друкарського верстата наприкінці 15-го сторіччя революціонізувало комунікації, що призвело до державного нагляду за книжковим виробництвом. У 1502 році Фердинанд та Ізабелла видали ліцензії на книгодрукування в Кастилії. Незважаючи на втручання держави, у деяких частинах Іспанії друкарство залишалося нерегульованим. Інквізиція спочатку не мала офіційних повноважень ліцензувати книги, вдавшись до цензури після публікації після 1550 року. Заборона на єретичну літературу почалася в 1530-х і 1540-х роках, у 1558 році Хуаною був виданий важливий указ. Цей закон регулював впровадження та друкування книг у Кастилії, накладаючи суворі

покарання за порушення. Незважаючи на широку сферу дії, указ 1558 року залишався в силі до кінця старого режиму [5].

У 1559 році Філіп II затвердив заходи щодо контролю за поширенням ересі в європейських університетах, заборонивши своїм підданим навчатися за кордоном без дозволу. Однак ці заходи стосувалися лише Кастилії, залишаючи інші регіони Іспанії звільненими. Корона Арагону зберегла значну свободу видавничої діяльності, а Каталонія імпортувала численні книги з інших країн. Реалізація закону 1558 року в Кастилії була складною, оскільки муніципальна влада не мала досвіду перевірки імпортованих текстів. Іспанія значною мірою покладалася на іноземний імпорт літератури, причому іноземна преса домінувала над релігійними творами. Незважаючи на спроби обмежити імпорт, іноземні книги продовжували надходити до Іспанії, бажані як громадськістю, так і духовенством. Інквізиція не докладала жодних зусиль, щоб перешкоджати торгівлі, дозволяючи іноземним книготорговцям вільно працювати [14].

Незважаючи на спроби контролювати літературу за допомогою законів у 1558–59 роках, багато іспанців ігнорували обмеження, віддаючи перевагу публікації за кордоном, де контроль був менш суворим. Іспанські письменники продовжували публікуватися за кордоном протягом століття, імпортуючи свої твори назад до Іспанії. Незважаючи на появу обмежувальних законів, Іспанія могла похвалитися більшою літературною свободою, ніж її сусіди. Поширення ересі викликало обережність і скоротило міжнародний науковий обмін. Однак обмеження в першу чергу торкнулися кастильців, тоді як студенти з інших регіонів, таких як Арагон і Каталонія, продовжували навчатися за кордоном. Незважаючи на періодичні спроби забезпечити дотримання заборон, науковці продовжували перетинати кордони з метою отримання освіти без втручання іспанської влади [14].

Систематична заборона літератури почалася з видання «індексів» різними європейськими установами в 1540-х роках. В Іспанії перший друкований Індекс, заснований на Лувенській копіляції, був

розповсюджений у 1551 році. Кожному трибуналу було дозволено змінювати свою версію, що призвело до появи кількох Індексів до 1552 року. Інквізиція відповіла на поширення неліцензійних Біблій конфіскацією та загальним осудом. Відкриття протестантів спонукало Фернандо де Вальдеса терміново створити значний Індекс заборонених книг у 1559 році. Цей Індекс містив приблизно сімсот заборонених творів, в основному взятих із попередніх індексів та іноземних джерел, що відображало поспішну відповідь, а не ретельну оцінку єретичну загрозу [14].

Значення Індeksu полягало в тому, що він зосереджувався на запобіганні іноземним книгам, які ще не потрапили в Іспанію, а не тим, які вже циркулюють в країні. Воно засуджувало праці Еразма, відображаючи зміну ставлення, спричинену суперечностями епохи Реформації. Незважаючи на свою початкову респектабельність, Еразм потрапив у немилість, і його твори зрештою були повністю заборонені іспанською мовою в 1612 році [5]. Індекс також націлювався на літературні твори, заборонивши дев'ятнадцять літературних творів, у тому числі «Ласарільо де Тормес» і «Загальний кансьйонеро». Крім того, він проводив кампанію проти народних творів благочестя, відображаючи занепокоєння щодо духовних рухів, таких як *alumbrados* і підозрілих протестантських зв'язків. Помітні втрати включали роботи Хуана де Авіла, Луїса де Гранади та Франсіско Борхи [20].

Популярна «Молитва» Луїса де Гранади зазнала осуду після двадцяти трьох видань через підозри Мельхора Кано в єресі. Незважаючи на схвалення Тридентського собору та папи, Гранаді довелося внести виправлення в текст, щоб уникнути заборони [20].

Подібним чином робота Франсіско Борхи піддалася пильній перевірці через неприязнь Кано до єзуїтів. Від'їзд Борхи до Риму відбувся через побоювання арешту інквізицією, що заплямувало репутацію ордену єзуїтів в Іспанії.

Заборона інквізиції поширювалася на релігійні твори народною мовою, включно з «Духовними вправами» Ігнатія Лойоли, що викликало хвилювання

серед католиків і призвело до здачі примірників єзуїтським настоятелем у Севільї.

Придушення духовної побожності також призвело до арешту домініканського монаха Домінго де Вальтанаса, а захист богослова Фрай Дієго де Чавеса призвело до заборони кастильських духовних творів, що призвело до непередбачуваних наслідків, таких як обмеження перекладу Римського катехізису в на кастильську.

Індекс 1559 року, який часто вважають початком культурних репресій в Іспанії, насправді був єдиним індексом до 1700 року, який охоплював видатні твори кастильської поезії та літератури. Однак жоден із авторів не зазнав серйозних наслідків від інквізиції через свої твори [14].

Спалення книг, традиційний метод, який використовується проти можливих ворогів, стало поширеним в Іспанії в середині шістнадцятого століття як засіб утилізації образливого матеріалу. Незважаючи на спроби вичистити засуджені книги, багато з них було знищено.

Подальші Індeksi прийняли інший підхід під впливом Індeksu заборонених книг, виданого Тридентським собором у 1564 році. Це призвело до публікації нового Індeksu Іспанії в 1583 році, який значно розширив список заборонених предметів, викликаючи критику за його очевидну ворожість до європейської культури [20].

Індекс Кіроги 1583 року, розширивши список заборонених книг, значною мірою включив існуючі засудження з інших католицьких джерел. Це мало мінімальний вплив на іспанські літературні чи читацькі звички, оскільки більшість заборонених творів були невідомі в Іспанії або мовами, які іспанці не читали [11].

Такі інтелектуали, як Монтано та Маріана, ревні прихильники Контрреформації, розглядали цензуру не як репресії, а як засіб формування культури. Їхній вплив на Індекс відображав бажання виховувати іспанців і сприяти літературним заслугам. Хоча деякі пропозиції, як-от заборона

розпусної літератури, були розглянуті, не всі були прийняті в остаточному Індексі.

Процес цензури значною мірою покладался на експертів-каліфікаторів (цензорів), що призводило до довільних рішень і протиріч. Незважаючи на участь видатних інтелектів, цензурні критерії були суперечливими й часто відображали панівне ставлення, а не об'єктивні стандарти.

Іспанський Індекс заборонених книг відрізнявся від Індeksu, виданого Римом. Хоча заборонені твори збігалися, кожен індекс працював незалежно, що призводило до випадків, коли книги, які вільно поширювалися в одному регіоні, були заборонені в іншому. Крім того, іспанський індекс мав більш ліберальний підхід, дозволяючи видаляти певні уривки, щоб дозволити обіг, на відміну від римського індексу, який виключно забороняв книги, не пропонуючи можливості вилучення [12].

Протягом сімнадцятого сторіччя було опубліковано кілька Показчиків, у тому числі за 1612, 1632 та 1640 роки. Ці компіляції, під керівництвом таких діячів, як Хуан де Пінеда та Франсіско Пенья, дотримувалися загальної структури попередніх Індексів, але внесли деякі зміни. Наприклад, Індекс 1612 року класифікував заборонені твори на три класи на основі авторства та змісту, відступаючи від попереднього поділу на книги латиною та народною мовою.

Індекси сімнадцятого століття продовжували стежити за європейською думкою, засуджуючи таких великих письменників, як Френсіс Бекон, як еретиків, але також виявляючи толерантність до певних наукових праць з невеликими виправленнями. Незважаючи на свій обсяг, ці Показчики мало вплинули на вітчизняну літературу, за винятком таких випадків, як вигадані твори Маріани та вигадане речення в «Дон Кіхоті» Сервантеса [9].

Зрештою, Індекси ознаменували кінець першого великого періоду цензури з боку інквізиції. Хоча самі по собі вони не були репресивними інструментами, вони відмовляли іспанців від читання іноземних авторів, хоча справжня вага цензури лежала поза межами Індексів, у ширших системах

контролю, якими володіли як держава, так і інквізиція, а також обмежувальні заходи, запроваджені під час Контрреформація.

Ефективність Індексів у контролі за обігом заборонених книг в Іспанії значно відрізнялася залежно від регіону та періоду часу. Наприклад, у Каталонії розповсюдження Індeksu було обмеженим: у 1584 році до Барселони надійшло лише дванадцять примірників, кожен з яких розраховувався на цілий єпископат. Отже, Індекс залишався рідкісним і майже невідомим у багатьох частинах Іспанії. Цей дефіцит також став приводом для книготорговців, звинувачених у продажу заборонених книг у 1593 році [21].

Головним завданням іспанської інквізиції щодо контролю над книгами було запобігання ввезенню іноземних книг, зокрема протестантської літератури, в країну. Про це свідчив ретельний огляд морських портів, де іноземні моряки, що перевозили таку літературу, були вразливі до арешту. Інквізиція претендувала на право оглядати іноземні кораблі при вході в територіальні води, часто конфліктуючи з місцевою владою [22].

Потік заборонених книг до Іспанії було важко повністю зупинити через залежність країни від імпорту значної частини літератури. Незважаючи на зусилля з моніторингу морських портів і проведення інспекцій, насправді було знайдено небагато єретичних книг, причому книготорговці часто несуть основний тягар ембарго на відправлення. Неефективність інквізиції в контролі імпорту книг є очевидною у випадках, коли замовлені арешти не були виконані повністю або коли мали місце затримки в обробці імпортованих книг [25].

Загалом операція з контролю за імпортом книжок відзначалася неефективністю та труднощами у виконанні, що підкреслювало проблеми, з якими зіткнулася інквізиція, стримуючи обіг забороненої літератури в Іспанії.

Незважаючи на спроби контролювати обіг заборонених книг, засуджена література продовжувала надходити до Іспанії, про що свідчать такі випадки, як виявлення заборонених творів у бібліотеці Джозефа Антоніо де Саласа в Мадриді після його смерті в 1651 році. Це вказує на те, що іноземні книги були

регулярно ввозяться до країни контрабандою, незважаючи на суворі покарання, пов'язані з такими злочинами [29].

Іншим ключовим аспектом цензури були перевірки бібліотек і книгарень, щоб заборонені книги не потрапили до потенційних читачів. Хоча єпископів заохочували інспектувати бібліотеки у їхніх єпархіях, а у великих містах, як-от Севілья, час від часу проводили блискавичні перевірки, такі візити були нечастими й часто обмежувалися районами з присутністю інквізиції. Книгарні іноді стверджували про необізнаність, коли в них знаходили заборонені книги, як це можна було побачити в Барселоні в 1593 році, коли вони посилялися на відсутність Індeksu як на причину своєї нездатності контролювати заборонені предмети.

Цензура була трудомістким процесом, а очищення було особливо трудомістким. Цензорам доводилося прискіпливо переглядати книги, щоб виявити та видалити небажаний вміст, завдання, яке могло зайняти місяці чи навіть роки для великих колекцій. Деякі привілейовані особи були звільнені від цензури з метою навчання, але такі звільнення були призупинені після 1559 року і лише поступово відновлені в 1580-х роках [33].

Процес цензури часто призводив до знищення чи пошкодження книг, або навмисно власниками книг, щоб уникнути перевірки, або ненавмисно незграбними очисниками. Багато цінних творів було втрачено або пошкоджено таким чином, що спонукало деяких власників книг шукати культивованих очищувачів або виконувати очищення самостійно, використовуючи примірники Індeksu, щоб уникнути неправильного поводження зі своїми книгами [30].

Загалом, незважаючи на зусилля інквізиції контролювати розповсюдження забороненої літератури, тираж засуджених книжок тривав, а процес цензури часто призводив до втрати чи псування цінних культурних артефактів.

Управління літературою, зібраною під час обшуків, з часом зазнавало змін. До кінця шістнадцятого століття засуджені книги більше не спалювалися

автоматично, а натомість надсилалися до найближчого суду для подальшої оцінки. Наприклад, у грудні 1634 року трибунал Сарагоси затримав численні заборонені твори, зокрема копії Біблії, твори Еразма та томи Франсіско де Кеведо. Ця зміна у поводженні із забороненими книгами відображала зростаюче визнання їх культурної та історичної цінності, що призвело до їх збереження, а не до знищення [31].

У деяких установах, як-от Escorial, регулярно зберігалися заборонені книги. У 1585 році пріор повідомив, що в бібліотеці Ескоріала зберігається багато заборонених творів, включаючи неліцензійні Біблії, Коран і твори Савонароли та Макіавеллі. Ця практика продовжувалася, коли в 1639 році Ескоріал мав 932 заборонені книги. Однак цей підхід не був загальноприйнятим, і деякі засуджені твори могли бути втрачені або знищені з часом через відсутність зусиль щодо збереження [31].

Критерії цензури були предметом дискусій і розбіжностей. Хоча існував консенсус щодо необхідності контролю над літературою, думки розійшлися щодо використовуваних методів. Вчені та інтелектуали, зокрема Франсіско Санчо та Бартоломе де Вальверде, зробив внесок у Інквізицію, критикуючи її практику та виступаючи за вдосконалення. Особистість і дії окремих інквізиторів, таких як Фернандо де Вальдес, могли впливати на рішення цензури, але ширші соціальні та культурні фактори також відігравали значну роль [32].

Випадок Ігнатія Лойоли проілюстрував складні відносини між інквізицією та культурними тенденціями. Духовні практики та асоціації Лойоли призвели до підозр і переслідувань з боку інквізиційної влади, відображаючи ширшу стурбованість релігійною ортодоксією та вплив конверсо та ілюміністів. Подальше заснування Лойолою Товариства Ісуса та його постійні конфлікти з недоброзичливцями підкреслили напруженість між різними релігійними фракціями в Іспанії в цей період.

Реформація поставила нові виклики цензурним зусиллям, зокрема щодо доступності священних текстів народними мовами. Виникали питання щодо

тлумачення релігійних текстів і контролю над перекладами, дебати про те, чи здатні звичайні читачі правильно розуміти священне писання. Ці питання підкреслили необхідність інквізиції адаптувати свою політику та реагувати на зміну культурної динаміки в Європі.

Інтелектуальні конфлікти того періоду часто виникали серед професорів університетів, керовані особистою неприязню та партійними інтересами. Ці конфлікти іноді призводили до звинувачень і судових процесів всередині інквізиції, як це видно у випадку з професорами Університету Саламанки в 1571 році [21].

У грудні 1571 року Леон де Кастро та Бартоломе де Медіна звинуватили трьох професорів Університету Саламанки — Луїса де Леона, Гаспара де Грахалю та Мартіна Мартінеса де Канталап'єдра — в єресі та теологічних помилках. Луїс де Леон, відомий богослов і поет, зіткнувся з особливо жорстоким поводженням через його конверсійне походження та нібито теологічні позиції. Він пережив понад чотири роки ув'язнення, під час яких написав свій знаменитий релігійний твір «Імена Христа» [26].

Незважаючи на його заклики до справедливого судового розгляду, Луїс де Леон страждав від повільного провадження та відсутності прозорості в звинуваченнях проти нього. Зрештою його засудили відмовитися від кількох пропозицій, що поклало край його випробуванням. Однак його колеги Гаспар де Грахаль і Алонсо Гудіель померли у в'язниці до того, як їхні справи були вирішені, а Мартін Мартінес де Канталап'єдра провів понад п'ять років ув'язнення до свого звільнення [30].

Вплив Леона де Кастро вийшов за межі цих судових процесів. Він розкритикував проект Polyglot Bible під керівництвом Беніто Аріаса Монтано, що викликало суперечки та критику роботи. Монтано, хоча йому пощастило уникнути прямої участі в інквізиції, зіткнувся з непрямыми нападками та підозрами щодо своїх релігійних поглядів, особливо з боку таких колег, як Хосе де Сігуенса [30].

Короткий судовий процес над Сігуензою в 1592 році, викликаний звинуваченнями у впливі Монтано, закінчився його виправданням. Проте ці епізоди висвітлюють складність інтелектуальних і релігійних конфліктів у цей період, де особисте суперництво та відмінні погляди вчених перетиналися з владою та авторитетом інквізиції [33].

Франциско Санчес, відомий як «el Brocense», професор граматики в Саламанці, зіткнувся з звинуваченнями в теологічній єресі в 1584 році та знову в 1593 році. Незважаючи на те, що йому вдалося уникнути суворого покарання, він продовжував брати участь у теологічних суперечках, демонструючи зневагу до таких діячів, як Аквінський. і домініканці. Хоча ці конфлікти виникли внаслідок академічного суперництва, а не прямого втручання інквізиції, вони підкреслювали ширші проблеми, включаючи антисемітські настрої та страх перед інтелектуальним придушенням. Незважаючи на те, що деякі особи зазнавали переслідувань, конфлікти між різними інтелектуальними підходами були відносно рідкісними, за випадковими винятками, як-от випадок Хуана де Мал Лара в Севільї. Інквізиція загалом віддавала перевагу консервативним поглядам, приєднуючись до тих, хто виступав проти нових інтерпретацій релігійних текстів. Ця динаміка підігрівала занепокоєння щодо висловлення незгодних думок, як підкреслив випадок святої Терези Авільської. Хоча Інквізиція відігравала певну роль у забезпеченні неортодоксальної духовності, вона не відповідала виключно за ширші культурні тенденції епохи Контрреформації [2].

Випадки доносів проти таких груп, як *alumbrados*, відображали суспільну напругу та упередження, часто з антисемітським відтінком, а не суто релігійні занепокоєння.

В академічних суперечках того часу помітною була підозра до письменників єврейського походження. Америкі Кастро, вчений двадцятого століття, використав ототожнення творчості з *conversos* як інструмент літературного аналізу. Кастро стверджував, що семітське походження Іспанії,

виражене у творах мислителів і письменників єврейського походження, сприяло багатій творчій свідомості. Незважаючи на репресії інквізиції, Кастро стверджував, що творчість *converso* процвітала. Ця точка зору, прийнята послідовниками Кастро, припускала, що культурний геній Іспанії походить від її страждань *conversos* [1].

Одне помітне застосування цієї інтерпретації було в дослідженнях на *Celestina*, припускаючи, що її автор, Фернандо де Рохас, був *converso*. Хоча деякі видатні діячі іспаномовної культури часів інквізиції були єврейського походження, такі як свята Тереза Авільська та святий Іоанн від Хреста, дебати тривають щодо інших, таких як Мігель де Сервантес і Дієго де Веласкес. Прихильники цієї точки зору стверджують, що єврейська спадщина була рушійною силою іспаномовної творчості і що інквізиційна дискримінація *conversos* придушила іспанські культурні інновації [3].

Однак ця перспектива розпалює ідеологічні суперечки серед науковців. Дуже важливо розрізнати поширені антисемітські настрої в іспанському суспільстві та переслідування інквізицією окремих авторів *converso*. Незважаючи на те, що антисемітизм був широко поширеним, про що свідчить народна поведінка та ставлення еліти, залишається дискусійним, чи інквізиція систематично переслідувала інтелектуалів *converso*. Такі фігури, як свята Тереза Авільська, незважаючи на її конверсійне походження, не зазнали кар'єрних наслідків через дії інквізиції [3].

Такі випадки, як Хуан Луїс Вівес, який народився від батьків-конверсій, але пізніше процвітав за кордоном, підкреслюють складність ідентичності в латиноамериканському світі. Хоча Вівес зіткнувся з сімейними трагедіями, пов'язаними з діями інквізиції, його інтелектуальний статус в Іспанії залишився незмінним. Подібним чином Дієго Перес де Вальдівія, діяч каталонської контрреформації за походженням *converso*, зіткнувся з тимчасовим контролем інквізиції, але продовжив видатну кар'єру в Барселоні [18].

Дебати щодо впливу інквізиції на інтелектуальне життя Іспанії тривають. Прогресисти стверджують, що інквізиція пригнічувала навчання та літературу, тоді як консерватори стверджують, що незважаючи на це, культурні досягнення Іспанії процвітали. Такі діячі, як Марселіно Менендес і Пелайо, різко виступали проти прогресивного наративу, стверджуючи, що культурний розквіт Іспанії збігся з піком інквізиції. Зрештою, вчені визнають, що інквізиція не мала можливості диктувати культурну еволюцію Іспанії, незважаючи на її спроби контролювати за допомогою таких механізмів, як цензура та Індекс [14].

Вплив Індeksu, який часто сприймався як значний, насправді був обмеженим з кількох причин. По-перше, більшість заборонених у ньому книг були недоступні іспанським читачам, оскільки це були іноземні видання такими мовами, як латинська, німецька, французька, італійська та португальська. Індекс включав величезну кількість творів, але лише невелика частина була кастильською мовою, що робило їхній ефективний вплив на читання іспанською мовою мінімальним. По-друге, Індекс був дорогим, дефіцитним, недосконалим і застарілим, що ускладнювало його застосування. У Барселоні продовжували продавати заборонені книги, незважаючи на їх заборону. По-третє, Індекс зазнав критики за свої критерії з боку книготорговців та інших [14].

Крім того, більшість доступної іспанцям творчої та наукової літератури ніколи не потрапляла до Індeksu. Популярні лицарські романи, основоположні звички іспанського читання, ніколи не були заборонені. Крім того, інтелектуальне багатство, яке сприяло імперському досвіду Іспанії, в тому числі твори з історії, природничих наук і математики, залишалися недоторканими інквізиційною цензурою. Внесок Іспанії в європейську літературу, навігацію, географію та природничу історію був високо оцінений за кордоном, з численними іспанськими творами, опублікованими за кордоном до 1800 року [14].

Книги кастильською мовою не зазнали значного впливу цензури інквізиції; фактично, їх шукали книголюби по всій Європі. Приватні та громадські бібліотеки північних Нідерландів зберігали тисячі видань іспанських творів, демонструючи їхню популярність. Незважаючи на твердження, що інквізиція душила іспанську літературу, докази свідчать про інше. Подібні системи контролю існували в інших західних країнах без істотної шкоди для літературної творчості. Більшість заборонених книжок мали мінімальну читацьку аудиторію в Іспанії, і ті, хто бажав отримати їх, стикалися з кількома перешкодами завдяки необмеженому пересуванню та торгівлі між Іспанією та іншими країнами.

Нагляд інквізиції за літературою, хоч теоретично був значним, практичного ефекту мало. Незважаючи на окремі випадки за участю творчих письменників та інквізиції, загальний вплив на літературну творчість був незначним. Хоча деякі стверджують, що самоцензура існувала, є мало доказів, які б підтверджували значну приховану шкоду іспанській літературі. Книжковий контроль і цензура регулярно уникали в усіх країнах, де це практикувалося, подібна неефективність спостерігалася в Італії, Франції та Англії. Зрештою, обмежена участь Іспанії в європейській книжковій культурі була зумовлена радше мовними та ринковими факторами, ніж діями інквізиції [5].

Вплив інквізиції на науку в Іспанії був мінімальним і переважно непрямим. Іспанці не були в авангарді наукових досліджень у ранній сучасний період і виявили, мабуть, найменшу відданість науці серед західноєвропейських націй, і багато вчених-початківців обирали навчання в Італії. Проте доступ до італійського та французького досвіду забезпечив, щоб наукові дослідження в Іспанії не зазнали краху. Крім того, технологія просочувалася в країну через перекладені іноземні трактати та імпорту інженерів державою. Величезний вплив іспанських відкриттів Нового Світу також стимулював європейську думку, запроваджуючи нові перспективи, матеріали та знання [19].

Пряме втручання інквізиції в наукові дослідження було маргінальним і стосувалося головним чином питань віри. Наукові книги, написані католиками, як правило, поширювалися вільно, лише за деякими винятками, такими як деякі праці з астрології та алхімії. Незважаючи на присутність інквізиції, іспанці не перешкоджали брати участь у європейських наукових досягненнях. Хоча Іспанія, можливо, відставала в науковому прогресі порівняно з іншими європейськими країнами, інквізиція не може вважатися єдиною відповідальною за цей дисбаланс. Вчені визнають, що, хоча широкі заборони інквізиції на певні книги, можливо, збентежили деяких вчених, немає жодного задокументованого випадку значного придушення наукової творчості протягом шістнадцятого століття.

Проте наприкінці XVII століття англійські та голландські інтелектуали, чий протестантські твори підпадали під інквізиційні заборони, стали піонерами в науці та медицині. Це спонукало деяких іспанців сприймати інквізицію як перешкоду для навчання. Тим не менш, особи, які мали кошти та інтерес, як-от священник Хуан Крузадо де ла Крус і Месса, могли отримати доступ до європейської думки через особисті бібліотеки, що містили праці з різних наукових тем [20].

Інквізиція не накладала обмежень на подорожі чи контакти з іншими народами, всупереч поширеній думці. Іспанці були дуже мобільними, тисячі людей щорічно виїжджали за кордон, а культурні та комерційні обміни із Західною Європою тривали безперервно. Фактично, Іспанія була однією з найбільш мандрівних європейських націй того часу, її мовою розмовляли від Центральної Європи до Філіппін [20].

Образ Іспанії як нації, ізольованої інквізицією, значною мірою міфічний. Незважаючи на те, що інквізиція відігравала свою роль в іспанському суспільстві, включаючи цензуру та контроль над певними аспектами культурного життя, вона не перешкоджала вільному обговоренню політичних справ і не перешкоджала мобільності людей. Обмежена участь Іспанії в основних течіях західноєвропейської філософії, науки та мистецтва була

радше результатом її парафіяльної елітарної культури та відсутності культурної вишуканості, а не дій інквізиції.

У вісімнадцятому столітті Іспанія почала розширювати свої інтелектуальні горизонти, зокрема завдяки французькому спонсорству, яке сприяло дослідженню наукових чудес у Новому Світі [32]. Однак до цього часу інквізиція втрачала свою значимість. Незважаючи на ознаки активного контакту з європейськими ідеями, іспанська еліта залишалася значною мірою відрізаною від культурних обмінів через нереформовану освітню систему та відсутність знайомства з мовами, якими публікувалося нове мислення. Отже, Іспанія продовжувала сприйматися як крайня частина європейського інтелектуального досвіду.

РОЗДІЛ 3

РЕЗУЛЬТАТИ ІНКВІЗИТОРСЬКОГО ВПЛИВУ НА НАУКУ

3.1. Наслідки інквізиторської діяльності

Отже, як бачимо з попередніх розділів наслідки інквізиції відіграли колосальну роль у розвитку народів цілого континенту, а може й континентів. І відлуння її діяльності триває по цей день. Щоб отримати уявлення про те, чому інквізиція продовжує кидати таку темну економічну тінь через століття після її припинення, ми використали дані опитувань, проведених Іспанським центром соціологічних досліджень.

Оскільки інквізиція з особливою підозрою ставилася до освіченого, грамотного середнього класу, її вплив на культурний, науковий та інтелектуальний клімат Іспанії був серйозним. (Так само, як і вплив Штазі, або таємної поліції, у Східній Німеччині).

Коли ми проаналізуємо інші змінні, то виявимо, що перехід від регіону, який не зазнав впливу інквізиції, до регіону, який зазнав середнього впливу, скорочує частку населення, яке сьогодні отримує вищу освіту, на 5,6%. Звинувачена у боротьбі з єрессю, що визначалася як відхилення від католицької доктрини, інквізиція поширилася на всі прошарки іспанського суспільства і майже на всі куточки її глобальної імперії.

Судові процеси починалися з таємних доносів і тривали роками. Покарання варіювалися від м'яких доган до спалення на вогнищі. Вироки зазвичай виносилися на великих публічних церемоніях, що забезпечувало широкий розголос.

Географічний розподіл інтенсивності інквізиції демонструє значні відмінності на відносно невеликих територіях, але не має широких географічних закономірностей (рис. 3.1).

Ми зіставили географічний розподіл інтенсивності інквізиції з сучасним показником валового внутрішнього продукту на душу населення,

розрахованим на основі нічної освітленості, зафіксованої за допомогою супутникових фотографій (рис. 3.2) [26, 31].

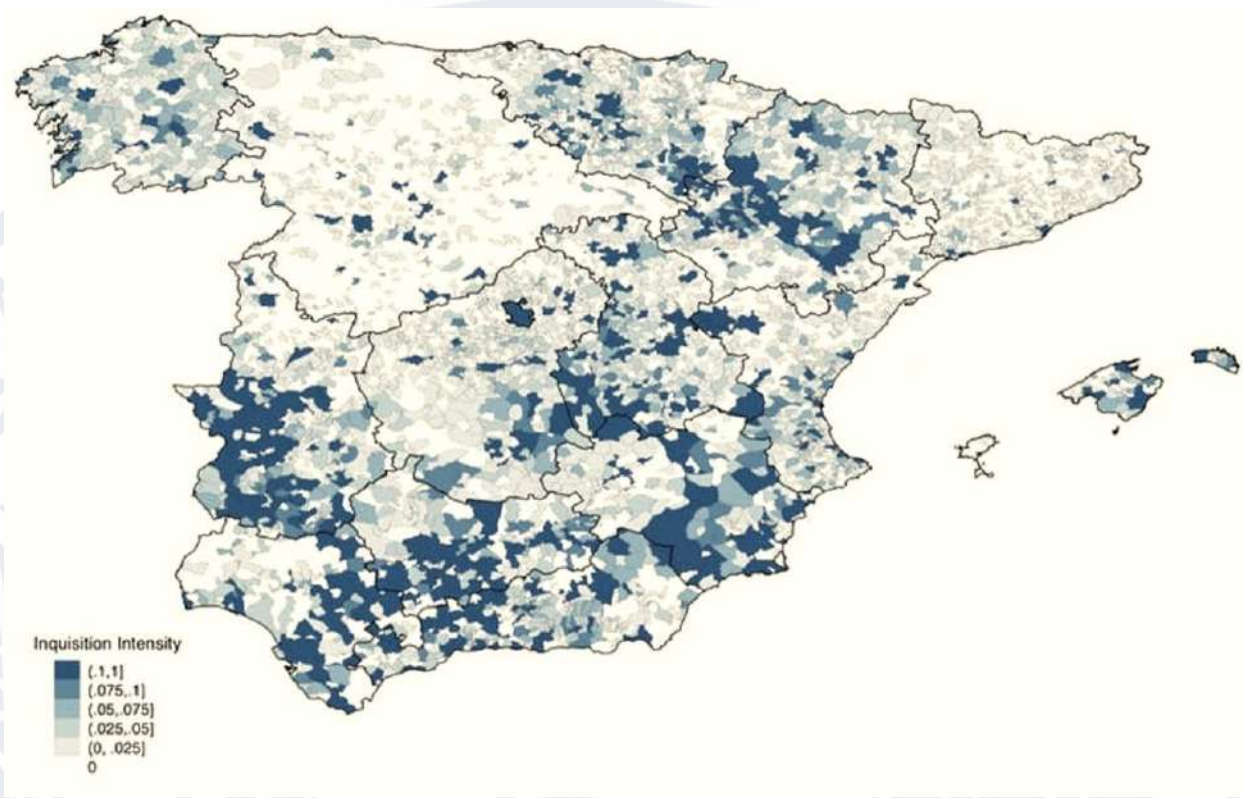


Рисунок 3.1 Щільність інквізиційних рухів в Іспанії [26]



Рис. 3.2 Щільність іспанського ВВП в залежності від нічної освітленості [26]

В Іспанії оцінка ВВП на муніципальному рівні на основі адміністративних даних пов'язана з проблемами доступності та достовірності даних.

Нічне освітлення тісно пов'язане з доходом на душу населення і широко використовується в літературі з питань розвитку як проксі-показник економічної ефективності.

Ми виявили, що муніципалітети, в яких не було зафіксовано інквізиційної діяльності, а також ті, в яких інквізиційна діяльність знаходиться в нижній третині, мають сьогодні найвищий ВВП на душу населення. Ті, де переслідування були в середній третині, мають помітно нижчі доходи.

У тих, де інквізиція завдавала ударів з найбільшою інтенсивністю (у верхній третині), рівень економічної активності різко нижчий.

Амплітуди великі. У місцях, де не було переслідувань, середній ВВП на душу населення становив 19 450 євро (30 100 австралійських доларів). У місцях, де інквізиція була найактивнішою, він нижчий за 18 000 євро (28 670 австралійських доларів) [26].

За нашими підрахунками, якби Іспанія не страждала від інквізиції, її річний обсяг виробництва сьогодні був би на 4,1% вищим – 811 євро (1290 австралійських доларів) на кожного чоловіка, жінку і дитину [26].

Інквізиція також змінила спосіб функціонування громадянського суспільства. Перспектива таємних доносів з боку знайомих ускладнювала співпрацю мешканців. Це зменшувало довіру. Стандартне питання про довіру, яке ставлять в іспанських опитуваннях, звучить так

Ми проаналізували відповіді понад 26 000 іспанців, опитаних у період з 2006 по 2015 рік, і (після коригування на часові ефекти) виявили, що більша інквізиторська активність і сьогодні асоціюється з дещо меншою довірою. Хоча цей ефект невеликий, він стійкий до різних методів підрахунку [26].

Ми також виміряли частоту відвідування церкви і виявили відповідний вплив на релігійність. Чим сильніші переслідування в певній місцевості, тим вищий рівень відвідування церкви сьогодні. На наші висновки можна

заперечити, що інквізиція могла бути більш активною в бідніших регіонах. Стандартна історія свідчить, що це малоймовірно. Інквізиція була на самофінансуванні. Вона повинна була конфісковувати майно і накладати штрафи, щоб оплачувати свої витрати. Її місія полягала в переслідуванні ересі, але вона мала сильні стимули шукати її в багатших місцях. Спочатку інквізиція переслідувала євреїв, а згодом і протестантів, що призвело до того, що її мішенню стало населення з вищим рівнем освіти.

Переслідування інквізицією передбачуваних єретиків є лише одним із прикладів авторитарного втручання в приватне життя людей. Інші інституції, такі як сталінський Народний комісаріат внутрішніх справ і гітлерівське гестапо, запроваджували подібні нав'язливі режими контролю над думками [24].

Хоча страждання обвинувачених і засуджених були найважливішим результатом переслідувань, наші висновки свідчать про те, що їхні наслідки тривають і досі.

Навіть зараз, через 200 років після іспанської інквізиції, місця, де відбувалися переслідування, виглядають біднішими, більш релігійними, менш освіченими і менш довірливими.

3.2 Сучасні інквізиторські прояви по відношенню до наукової діяльності

На сьогоднішній день, наслідки інквізиції в Іспанії можна виявити у різних аспектах суспільства та культури. Хоча сама інквізиція завершила свою діяльність у XIX столітті, вплив цієї історичної події переживається і досі.

По-перше, інквізиція залишила певний слід у свідомості іспанців. Це стало частиною ідентичності країни та її культурної спадщини. Спогади про інквізицію відтворюються у літературі, мистецтві та кіно, що відображається у відомих творах таких як "Ім'я троянди" Умберто Еко або фільмів "Інквізиція"

та "Кімната Страху". Ці твори допомагають зберегти пам'ять про історичні події та їхні наслідки.

По-друге, інквізиція залишила свій відбиток на релігійній та культурній толерантності в Іспанії. Спадщина інквізиції сприяла формуванню відношень між різними релігійними групами у країні. Хоча Іспанія сьогодні вважається великою релігійною країною, у неї існує релігійна свобода, що відображається у сприйнятті та поведінці сучасного суспільства [29].

Крім того, інквізиція вплинула на систему правосуддя та правову культуру Іспанії. Вона сприяла закріпленню влади церкви та монархії, що мала далекосяжні наслідки для розвитку держави. Цей вплив можна помітити у сучасній політичній системі та відносинах між церквою та державою.

Також слід наголосити на єврейському питанні і проблемі антисемітизму, яка надзвичайно актуальна на сьогоднішній день. Боротьба з євреями відмічається крізь віки, вона мала місце і в часи Другої Світової Війни і Першої світової і в часи Інквізиції. В Іспанії серед інквізиторів існував культ чистої крові і забороні змішувати свою кров із єврейською. Все це ми чітко прослідковуємо серед налаштувань режиму Третього Рейху, що можна сказати доводить глибокий вплив даного Руху в Європі [28].

Нарешті, інквізиція викликала деякі суперечності та дискусії щодо її справедливості та етичності. Деякі історики вважають її перевагами для суспільства, такими як збереження релігійної єдності та боротьба з єретиками, тоді як інші вважають її жорстокою та несправедливою [22].

Отже, наслідки інквізиції в Іспанії відчутні й сьогодні. Вони проявляються у культурному спадку, релігійній та культурній толерантності, правосудді та в суспільній свідомості країни. Ця історична подія залишила непоправимий слід у формуванні сучасної ідентичності Іспанії.

ВИСНОВКИ

Після аналізу історичних витоків виникнення Інквізиції в Іспанії можна зробити кілька висновків. Початок Інквізиції в Іспанії пов'язаний з діями королівської влади та Церкви, спрямованими на боротьбу з "еретиками" та збереження релігійної чистоти. Заснована в XIII столітті, Інквізиція в Іспанії стала одним із символів інтолерантності та репресивної політики. Її дії призвели до тиску на різноманітні групи, такі як євреї, мусульмани та інші, що спричинило серйозні соціальні, економічні та культурні наслідки.

Статистичний аналіз показує, що Інквізиція в Іспанії виявила значний вплив на суспільство. Тиски, здійснювані нею на інакші думки та практики, призвели до масових переслідувань, викорінення національних меншин та знищення культурного різноманіття. Відомо, що внаслідок Інквізиції загинули тисячі людей, були складені додаткові податки, а також створено систему денунціації та шпигунства, що підірвало довіру в суспільстві та створило атмосферу страху та непевності. Проте не слід говорити про те, що інквізиції це тільки тортури та знущання над людьми, особливо вченими, які мислили інакше. В рамках нашої роботи слід виділити декілька міфів про інквізицію, а саме:

- Інквізитори – противники науки;
- Інквізитори – релігійні фанатики;
- Інквізитори – це про тортури і спаювання на вогнищі;
- Інквізитори – це тисячі жертв.

Якщо зупиниться конкретно на тематиці науки, то не можна вважати, що в Іспанії жорстоко і однозначно ставились до науковців, адже багато джерел свідчить про те, що все було навпаки і деякі їхні теорії – наприклад вчення Коперника, навіть викладали в університеті. Тому наше ставлення до інквізиції, як до кривавого період досить упереджене і деформоване впливом сучасних фільмів і стереотипів. Можна сказати, що інквізиція боролась не з

самими вченими, а з їхніми думками, всіляко перешкоджаючи їх поширенню і не даючи їм вплестись у канву тогочасних церковних догм, вчень та уставів.

У сучасному світі наслідки Інквізиції відчутні в різноманітних аспектах, зокрема у відносинах до науки. Інквізиція відображала відмінність усвідомлення та ставлення до наукового пізнання та інтелектуальної свободи. Систематичне пригнічення дисидентських думок та обмеження свободи висловлювання залишає свій відбиток і досі. Необхідно зазначити, що науковий прогрес та розвиток суспільства у значній мірі залежать від відкритості, критичного мислення та свободи досліджень, які в минулому були порушені внаслідок дій Інквізиції.

У підсумку, Інквізиція в Іспанії має великий вплив на різноманітні напрямки науки, зокрема на ставлення до інтелектуальної свободи, розвиток наукових досліджень та наукову спільноту в цілому. Її наслідки відчуються й досі, нагадуючи про важливість збереження та захисту основних прав та свобод людини для стабільного розвитку сучасного суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Витоки інквізиції в Іспанії XV століття / Бенціон Нетаніягу ; пер. з англ. Даніеля Фрадкіна. - : Фенікс, 2015. - XVII, 1124 стор.
2. Гвоздинський С. Л. Політичний регіоналізм у контексті демократизації Королівства Іспанія: дис. ... канд. політ. наук. – Л., 2011. – 230 арк.
3. Годлевська В. Ю. Перехід від авторитаризму до демократичного суспільства в Іспанії (1960–1982 роки). – Вінниця, 2009. – 160 с.
4. Іваницька О. П. Франко – каудильйо Іспанії. – Чернівці, 2006. – 432 с.
5. Льоренте Х. А. Історія іспанської інквізиції / пер. з іспанськ. С. Лозинського. У 2 т.: Ладомир, 1999.
6. Ортега-і-Гассет Х. Безхребетна Іспанія / пер. з іспанськ. А. Матвєєва. АСТ, 2003.
7. Чосер Дж. Кентерберійські оповідання / пер. зі староангл. під ред. А. Горбунова, В. Макарова. М.: Наука, 2012.
8. Шолем Г. Основні течії в єврейській містиці / пер. з англ. і івриту Н. Бартмана, Н. Е. Заболотної. М.-Єрусалим: Гешарим, 2004.
9. Юліан. Історія короля Вамби / пер. І. М. Нікольського // Кентавр. *Studia classica et medievalia*. 2006. №3. С. 203-257
10. Ames, Christine Caldwell. “Does Inquisition Belong to Religious History?” *The American Historical Review* 110, no. 1 (February 2005): 11-37.
11. Ann Blair, *Too Much to Know: Managing Scholarly Information before the Modern Age* (New Haven, Conn.: Yale Univ. Press, 2010).
12. Audisio (Gabriel), dir., *Inquisition et pouvoir*, Aix en Provence, Université de Provence, 2004, 374 p.
13. Bellarmine is quoted in Peter Godman, *The Saint as Censor: Robert Bellarmine between Inquisition and Index* (Leiden: Brill, 2000), pp. 3, 230; see pp. 221–222 for his views on Brahe’s *Progymnasmata astronomica*. For the approved Catholic reading list see Antonio Possevino, *Bibliotheca selecta* (1593).

14. Findlen, P., & Marcus, H. (2012). *Science under Inquisition: Heresy and Knowledge in Catholic Reformation Rome* Ugo Baldini; Leen Spruit (Editors). Catholic Church and Modern Science: Documents from the Archives of the Roman Congregations of the Holy Office and the Index. Volume 1: Sixteenth-Century Documents, Tomes 1–4. (Fontes Archivi Sancti Officii Romani, Series Documentorum Archivi Congregationis Pro Doctrina Fides, 5.) xxiv + 3,380 pp., app., bibl., index. Rome: Libreria Editrice Vaticana, 2009. €160 (cloth). *Isis*, 103(2), 376–382. doi:10.1086/666367
15. For a recent account see Elisa Rebellato, *La fabbrica dei divieti: Gli indici dei libri proibiti da Clemente VIII a Benedetto XIV* (Milan: Bonnard, 2008).
16. For a recent project charting similar terrain through a singularly rich case study see Flavia Bruni, “Erano molti libri proibiti”: Frate Lorenzo Lucchesi e la censura libraria a Lucca alla fine del Cinquecento (Rome: Marianum, 2009).
17. Grendler, *Roman Inquisition and the Venetian Press* (cit. n. 3), pp. 186–188.
18. Homza, Lu Ann. Editor. *The Spanish Inquisition, 1478-1614: An Anthology of Sources*. Indianapolis, Hackett Publishing Company, Inc. 2006.
19. Jean-Pierre Dedieu. *The Spanish inquisition. Current research in perspective*. The Spanish inquisition. Current research in perspective, 2008, Rome, Italy. pp.51-69. fffhalshs-00444400f
20. Jésus Martínez de Bujanda, *Index des livres interdits*, 11 vols. (Sherbrooke: Centre d'Études de la Renaissance-Librairie Droz, 1984–2000).
21. John H. Elliott: ‘The Decline of Spain’, *Past & Present*, 20 (1961), 52–75 and Henry Kamen, ‘The Decline of Spain: A Historical Myth?’ *Past & Present*, 81 (1978), 24–50.
22. John Hedley Brooke, *Science and Religion: Some Historical Perspectives* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993). On the long-standing of the conflict thesis see Jeff Hardin, Ronald A. Numbers, and Ronald A. Binzley (eds.), *The Warfare between Science and Religion. The Idea that Wouldn't Die* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2018). On the complex relations between science and religion see also: Peter Harrison, *The Territories of Science and*

- Religion (Chicago: University of Chicago Press, 2015) and Peter Harrison (ed.), *The Cambridge Companion to Science and Religion* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010).
23. Keitt, Andrew. "Religious Enthusiasm, the Spanish Inquisition, and the Disenchantment of the World." *Journal of the History of Ideas* 65, no. 2 (April 2004): 231-250.
 24. Mario Biagioli, 'From Book Censorship to Academic Peer Review', *Emergences: Journal for the Study of Media & Composite Cultures*, 12 (2002), 11–45, here 31–32.
 25. Matias Cabello. (2023) *The Counter-Reformation, Science, and Long-Term Growth: A Black Legend?*. SSRN Electronic Journal.
 26. Oster, Emily. "Witchcraft, Weather and Economic Growth in Renaissance Europe." *The Journal of Economic Perspectives* 18, no. 1 (Winter 2004): 215-228.
 27. Parker, Geoffrey. "Some Recent Work on the Inquisition in Spain and Italy." *The Journal of Modern History* 9, no. 3 (September 1982): 519-532.
 28. Phillips W., Phillips C. *A Concise History of Spain* (Cambridge Concise Histories). – Cambridge, 2010. – 362 p
 29. See especially: Maurice A. Finocchiaro, *On Trial For Reason. Science, Religion, and Culture in the Galileo Affair* (Oxford: Oxford University Press, 2019); Thomas F. Mayer, *The Roman Inquisition: Trying Galileo* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2015); William R. Shea and Mariano Artigas, *Galileo in Rome: The Rise and Fall of a Troublesome Genius* (Oxford: Oxford University Press, 2004); Jürgen Renn (ed.), *Galileo in Context* (Cambridge: Cambridge University Press, 2002), Rivka Feldhay, *Galileo and the Church: Political Inquisition or Critical Dialogue?* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995); Mario Biagioli, *Galileo Courtier: The Practice of Science in the Culture of Absolutism* (Chicago: Chicago University Press, 1993); Richard J. Blackwell, *Galileo, Bellarmine, and the Bible* (Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1991); William A. Wallace, *Galileo and His Sources: Heritage of the Collegio Romano in Galileo's Science* (Princeton: Princeton University Press, 1984).

30. The effects of the Spanish Inquisition linger to this day, електронний ресурс, URL: <https://www.sydney.edu.au/news-opinion/news/2021/12/23/the-effects-of-the-spanish-inquisition-linger-to-this-day.html>
31. The fundamental study of the history of this archive remains John Tedeschi, “The Dispersed Archives of the Roman Inquisition,” in *The Prosecution of Heresy: Collected Studies on the Inquisition in Early Modern Italy* (Binghamton, N.Y.: Medieval and Renaissance Texts and Studies, 1991), pp. 23–45. See also Paul F. Grendler, *The Roman Inquisition and the Venetian Press, 1540 –1605* (Princeton, N.J.: Princeton Univ. Press, 1977); and Gigliola Fragnito, ed., *Church, Censorship, and Culture in Early Modern Italy* (Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2001).
32. The impact on literature and science. The times are such that one should think carefully before writing books. —ANTONIO DE ARAOZ, SJ, SEPTEMBER 1559, електронний ресурс, URL: <https://erenow.org/modern/the-spanish-inquisition-a-historical-revision/7.php>
33. Ugo Baldini and Leen Spruit, Leen (eds.), *Catholic Church and Modern Science. Documents from the Archives of the Roman Congregations of the Holy Office and the Index. Vol. I: Sixteenth Century Documents* (Rome: Libreria Editrice Vaticana, 2009).